

שאלות ותשובות לט"ו בשבט – מאתר האקדמיה ללשון העברית

■ **שאלה:** כיצד נקרא העץ המזוהה עם ט"ו בשבט – שקד או שקדיה?

תשובה: בלשון המקורות ובתחום הבוטניקה שם העץ הוא **שקד**, ואילו **שקדיה** היא שם עממי. נראה שהמילה **שקדיה** היא חידושו של המשורר לוי קיפניס משנת תרע"ט (1919).

■ **שאלה:** האם צריך להוסיף את האות בי"ת לפני שם החודש בתאריכים עבריים כמו בצירוף ט"ו בשבט?

תשובה: מומלץ להוסיף את מילית היחס ב' לפני שם החודש הן בתאריכים עבריים הן בתאריכים לועזיים, כגון ט"ו בשבט, תשעה באב, אחד באפריל. נציין גם שהניסוח המומלץ הוא **אחד** באפריל ולא ראשון באפריל, **תשעה** במאי (כמו תשעה באב) ולא תשיעי במאי.

■ **שאלה:** מה ההבדל בין עץ לאילן?

תשובה: חוקר הלשון גב"ע צרפתי מסביר בספרו 'העברית בראי הסמנטיקה' את ההבדל בין **עץ לאילן**, ואלו עיקרי דבריו: המילה 'עץ' מציינת במקרא הן צמח בעל גזע קשה [tree] הן חומר המופק מאותו צמח [wood], אולם בלשון חכמים שימשה להוראה הראשונה המילה 'אילן' השאולה מן הארמית, ומשמעות המילה 'עץ' הצטמצמה להוראה השנייה. בעברית החדשה חזרנו לשימוש המקראי ['עץ' בשתי המשמעויות], ו'אילן' שרדה בצירוף 'ראש השנה לאילנות' (הלכות מן המשנה) ובספרות. אם כן, בספרות חז"ל המילה הרגילה לציון הצמח היא 'אילן'. עם זאת בלשון הברכות, הנוטה בכוונה ללשון המקרא, משמשת הצורה המקראית 'עץ': "כיצד מברכין על הפרות? על פרות האילן הוא אומר בורא פרי העץ" (ברכות ו, א).

■ **שאלה:** מה הצורה הנכונה – לִנְטָע, לִטָּע או לְטַעַת?

תשובה: שתי הצורות **לִנְטָע** ו**לְטַעַת** תקינות ושתיהן מתועדות כבר במקרא: "לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ" (ירמיהו א, 10), "עַת לְטַעַת וְעַת לְעִקּוֹר נְטוֹעַ" (קהלת ג 2). הצורה **לִנְטוֹעַ** – על דרך השלמים (כמו **לבלוע**), הצורה **לטעת** בתוספת התי"ו נוצרה על דרך שמות פועל של פעלים מגזרת פ"י (כמו **לשבת, לדעת, והשוו לקחת**). בלשון חכמים שם הפועל נגזר על דרך צורות העתיד, וכך על פי **ייטע** נוצרה הצורה **ליטע**, והשוו **ליקח** (על פי צורת העתיד 'ייקח'), **ליתן** (על-פי צורת העתיד 'ייתן'). לעומת הצורות **לִנְטוֹעַ, לטעת וליטע** – הצורה **לִטָּע** בהבלעת הנו"ן איננה מתועדת במקורות ונחשבת צורה לא תקינה.

■ **שאלה:** מה הצורה הנכונה – שְתִיל או שְתִילָה?

תשובה: במקרא מתועדת רק צורת הרבים בנסמך: "בְּנֵיךְ כְּשְׁתִּילֵי זֵיתִים" (תהילים קכח 3), וממנה ברור שצורת הרבים היא שְתִילִים, אלא שצורה זו יכולה להיות צורת רבים הן של **שְתִיל** הן של **שְתִילָה**. על פי החלטת האקדמיה הצורה היא **שְתִיל** בשווא. החלטה זו הולכת בעקבות הכלל המנחה במשקלים פָּעִיל-פָּעִיל:

- שמות הנוטים כשמות תואר (כלומר מעמידים גם צורת נקבה) יישקלו בדרך כלל במשקל פָּעִיל. לדוגמה: אָדִיב, בָּהִיר, טָעִים.
- השמות האחרים, שאינם נוטים כשמות תואר (כלומר אינם מעמידים צורת נקבה), יישקלו בדרך כלל במשקל פָּעִיל. לדוגמה: פָּרִיט, סָעִיף, צָמִיג.

■ **שאלה:** מה ההבדל בין כָּרֶם למִטָּע?

תשובה: המילה **מִטָּע** (מן השורש נט"ע) היא מילה כללית מאוד ומתאימה לכל סוגי הצמחים. המילה **כָּרֶם** משמשת בעיקר למטע של ענבים, אך במקרא בא גם הצירוף היחידאי **כרם זית** (שופטים טו 5). על פי 'מלון כל בו לחקלאות' מאת ד"ר מ' זגורודצקי (משנת תרצ"ט, 1939!) בעבר 'כרם' (באנגלית: orchard) היה מקום גדור לגידול עצי פרי, לרוב בלי השקיה. בימינו מקובל על פי המקורות להשתמש במילה **כָּרֶם** בעיקר בהקשר של ענבים ולעתים גם בהקשר של זיתים בהשראת המובאה מספר שופטים.

■ **שאלה:** האם נכונה הטענה שפירוש המילה כָּלוּם הוא 'כמו לום', ו**שלוּם** הוא

גרעין של זית?

תשובה: כלום פירושו 'דבר מה', 'משהו', ובהשמט גם 'לא כלום'. ככל הנראה מקורה של המילה ב'כל מאום', כמובא במילון אבן-שושן. פירוש המילה 'לום' כחרצן זית או כחפץ קטן אחר הוא פירוש הרווח בציבור, אבל אינו מאושש במקורות. אפשר שפירוש זה הומצא בהשראת קרבת המילה **כלום** לתיאור המידה **כזית** בכמה מקומות בתורה שבעל פה, למשל: "ניטלה הכבד וכו': הא נשתייר הימנה **כלום** – כשרה, אע"ג דלא הוי כזית, והתנן: ניטל הכבד ונשתייר הימנה כזית כשרה!" (בבלי חולין מו ע"א). ואולם נראה שהמילה **כלום** משמשת כאן ובהקשרים דומים כפשוטה.

■ **שאלה:** כיצד נקראות פעולות האיסוף של כל שבעת המינים?

תשובה: את החיטה ואת השעורה **קוצרים**, וכמוהן גם דגנים אחרים שאינם משבעת המינים. את הגפן **בוצרים**, את התאנה **אורים**, את הרימון **קוטפים**, את התמר **גודדים** ואת הזית **מוסקים**.

■ **שאלה:** כיצד נכון לומר – פרות יבשים או פרות מיבשים?

תשובה: שני המונחים מהלכים בציבור, ואולם במילוני האקדמיה ללשון העברית משמש רק המונח פרות מיבשים (כלכלת בית: מטבח תרצ"ח; כלכלת בית: אפייה תשי"ט). על פי זה אפשר לומר פרות יבשים על פרות שיבשו מעט ואינם טריים.

■ **שאלה:** בשיר הידוע 'גן השקמים' מאת יצחק יצחקי נאמר: "הכול כאן נבנה

בקצבו של הדור – חנויות ובתי שחקים, אך רק אם נפנה מבטנו אחור ניזכר בשקמים ירוקים" האם צריך לומר **שקמים ירוקים** או **שקמים ירוקות**?

תשובה: מצד הדקדוק נכון לומר **שקמים ירוקות**, שהרי המילה שקמים היא צורת הריבוי של שקמה, כפי שאפונים היא צורת הרבים של אפונה, **חיטים** – של חיטה, **שעורים** – של שעורה, **תאנים** – של תאנה, **עדשים** – של עדשה ועוד. נראה שבצירוף 'שקמים ירוקים' הסיומת של שם התואר ('ירוקים') הושפעה מן הסיומת של שם העצם ('שקמים'). תופעה זו מכונה גרָה, והיא מוכרת לנו מצירופים נוספים, כגון 'מקראות גדולות' (במקום 'גדולים').

שאלה של מנחם הלוי משנת תרצ"ח (1937) בעניין פעולת האיסוף של

מלפפונים. השאלה הופנתה לעורכי המדור בענייני לשון של עיתון 'הארץ'

למערכת המדור "לשוננו לעם"

ח. נ. אבקשכם מאד לפרסם ברבים במדור החשוב שלכם את המונחים לאוסף ירקות שונים כגון עגבניות, מלפפונים, חצילים גזר ודומיהם. אצלנו החקלאים שוררת בורות בעניין זה. כן, למשל, אומרים אצלנו: "להוריד מלפפונים", מונח לא הגיוני ביחס לפעולה זו. הדבר נחוץ, כי אוסף הפרי מתחיל בקרוב.

תשובת המערכת

מובן שאין כל טעם לביטוי "להוריד מלפפונים". לפעולת אוסף ירקות וגם פירות וכדומה משמש הפעל "לקט" בקל ובפיעל. דוגמאות: "דודי ירד לגנו... ללקט שושנים" (שה"ש ו' ב'). שנים לוקטין קשואין (סנהדרין ז, [י]א); "לא יהא לוקט ירקות ומוכרן לשוק" (תוספתא שביעית ה', י'). "הלוקט דלעת" (שם תרומה ה', א'). "מעשה באחד שלקט ירקה של גינה [מן הגוי]" (ירושלמי כלאים פרק ב' דף כ"ז), נתכוין ללקוט תאנים ולקט ענבים (כריתות ד', ג'); "ויצא אחד אל השדה ללקט (פיעל) ארת וימצא גפן שדה וילקט (פיעל) פקעות שדה מלא בגדו" (מ"ב ד, ל"ט). ושם הפעולה: לקיטה. "הירק (י' ור' בקמץ) אעפ"י שלקיטתו כאחת אין מכניסו לקיום" (תוספתא פאה א', ז'). אגב: אסיף הוא עונת הלקיטה. אוסף – עצם הפעולה. – הרבים של מלפפון בתוספתא מלפפונות. בכלל השם מלפפון הוא מהלשון היונית ופירושו האמתי: אפפעל מעלאנע, ולא גורקען. לירק זה יש שם עברי טהור: קשואים (במדבר י"א, ה) ואשר דור המדבר היה אוכל אותן במצרים חנם. עין ספר "ילקוט צמחים", הוצאת ועד הלשון.

מתוך: ס' ברק ור' גדיש (עורכות), שפה קמה – לקט מתוך המדור "לשוננו לעם", הוצאת האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשס"ט, עמ' 141–142.